

Hana Tošić

Šibenik

UDK 929 Kršnjavi, I.
37.014(497.5)“18“

Primljeno: 17. 2. 2023.

Prihvaćeno: 8. 3. 2023.

Stručni članak

IZIDOR KRŠNJAVI KAO PREDSTOJNIK ODJELA ZA BOGOŠTOVLJE I NASTAVU – REFORMATOR ŠKOLSTVA I GRADITELJ ŠKOLA

Sažetak

Rad se bavi ulogom Izidora Kršnjavoga u reorganizaciji školstva krajem 19. stoljeća u Hrvatskoj. Cilj mu je predstaviti reforme koje je Kršnjavi donio u hrvatskom školstvu te njegova prosvjetna graditeljska ostvarenja. Kulturna strategija Kršnjavoga kao predstojnika Odjela za bogoštovlje i nastavu bila je usmjerena podizanju kulturnoga i obrazovnoga standarda. Proveo je reformu pučkih škola, osnovao Zemaljski zavod za gluhonijeme i Zemaljski zavod za odgoj slijepice djece u Zagrebu. Osnovao je i Ženski licej, kojim je unaprijedio obrazovanje žena omogućivši im nastavak školovanja na sveučilištu. Proširio je realke u realne gimnazije kao tip jedinstvenih srednjih škola u kojima su učenici dobivali sveobuhvatno znanje nužno za nastavak školovanja na sveučilištu. Osim toga, proveo je i niz reformi na polju stručnih škola, s naglaskom na obrtničke škole, te donio novi zakon o Sveučilištu. Osnovao je niz novih instituta i katedri na Sveučilištu. Uz brojne reforme u školskom sustavu, Kršnjavi je tijekom predstojništva izgradio ili obnovio preko devedeset prosvjetnih građevina diljem zemlje. Njegova najvažnija graditeljska ostvarenja su Školski forum u Zagrebu, Gimnazija na Sušaku, Viša pučka škola u Novoj Gradiški, Viša pučka škola u Karlovcu te škole u Gospiću. Izidor Kršnjavi ostavio je iznimno velik trag u kulturi i školstvu u Hrvatskoj u posljednjem desetljeću 19. stoljeća, zbog čega se nerijetko naziva najuspješnijim ministrom u povijesti hrvatske prosvjete i kulture.

Ključne riječi: Kršnjavi, Izidor
reforma školstva, Hrvatska, 19. stoljeće

1. Uvod

Izidor Kršnjavi (Našice, 22. travnja 1845. – Zagreb, 3. veljače 1927.) bio je hrvatski povjesničar umjetnosti, političar, slikar i pisac (Flego i sur., 2013). Od početka djelovanja bio je usmjeren unaprjeđenju kulture i školstva u Hrvatskoj. I prije nego što je postao predstojnik Vladina Odjela za bogoštovlje i nastavu, nastojao je unaprijediti umjetnost i kulturu u Hrvatskoj osnivanjem brojnih kulturnih institucija: Društva umjetnosti, Muzeja za umjetnost i obrt, Obrtne škole, Katedre za povijest umjetnosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu te Strossmayerove galerije. Te institucije osnovao je zahvaljujući političkoj vezi i prijateljstvu s biskupom Josipom Jurjem Strossmayerom, koji je imao veliki utjecaj na hrvatskoj političko-kulturno-umjetničkoj sceni (Maruševski, 1986). Kad su mu se otvorile prilike za napredak, Kršnjavi je promijenio svoju političku orijentaciju okrećući se promadžarskoj politici bana Dragutina Khuen-Héderváryja. Na listi Khuenove Narodne stranke bio je izabran za zastupnika u Hrvatskom saboru od 1884. do 1887. godine. Kao saborski zastupnik, stupio je i u saborski školski odbor, zbog čega se bavio brojnim školskim pitanjima (Cuvaj, 1912).

Ban Khuen htio je Kršnjavoga već 1884. postaviti na položaj predstojnika (ministra) Odjela za bogoštovlje i nastavu. Međutim, njegovo je imenovanje uslijedilo tek 1891., a na tom je položaju bio do 1896. godine (Vukičević, 2015). Bio je srednjoeuropski orijentiran te je održavao vezu s Bečom i stručnim krugovima da bi osigurao potporu za svoj program razvoja kulture i školstva u Trojednoj Kraljevini (Šimetin Šegvić, 2021). Proučavao je različite obrazovne koncepte diljem Europe ne bi li u njima pronašao pozitivne uzore za uvođenje u hrvatsko školstvo. Na kraju je formirao kulturnu strategiju koja je bila usmjerena prema obrazovanju i stvaranju školovanih kadrova za profesionalizirane zavode i institute (Šimetin Šegvić, 2021, 216). Bio je i vrlo angažiran u povezivanju umjetnika i njihovoj promociji. Nerijetko je stipendirao školovanje umjetnika u Beču i Münchenu te financirao njihova studijska putovanja koja su služila za usavršavanje i upoznavanje s umjetnicima i suradnju s drugim umjetnicima diljem Europe (Šimetin Šegvić, 2021). Kršnjavi je kritizirao prethodnika zbog prevelike orijentacije prema srpskom narodu, pri čemu se zapostavljao hrvatski, te je smatrao da je glavni problem u dotadašnjem „lošem” školstvu bila nedostatna stručnost voditelja prosvjete (Kršnjavi, 1986). Vjerovao je da se nastava mora stalno mijenjati i usavršavati u skladu sa suvremenim potrebama. Budući da su se životne prilike od početka 19. stoljeća promijenile, držao je da su reforme nužne i da se nastava mora urediti (HR-HDA-804.2.1.2.1). Kršnjavi se u reformskom djelovanju ugledao na Ugarski prosvjetni savjet, koji se temeljio na konzultacijama ugarskoga ministra prosvjete s odgovarajućim stručnjacima iz prakse – učiteljima, profesorima i znanstvenicima o pitanjima školstva. Ta je suradnja na kraju omogućila unaprjeđenje školskoga sustava (Kršnjavi, 1986). Kršnjavi se u svojem djelovanju vodio tim principom, savjetujući se s raznim stručnjacima pri donošenju odluka o prosvjeti.

2. Pučke škole

Kršnjavi je kao saborski zastupnik sudjelovao u mnogim raspravama o školstvu. Jedna od njih odvijala se 80-ih godina 19. stoljeća, kad je došlo do ukidanja Vojne krajine i njezina sjedinjenja s Hrvatskom i Slavonijom. Problematika se odnosila na pitanje osnovnoškolskoga sustava u tom dijelu zemlje. Kršnjavi je smatrao da školstvo treba slijediti kulturne i gospodarske prilike, zbog čega se protivio ukidanju školskoga zakona koji se primjenjivao u Vojnoj krajini i uvođenju postojećega školskog zakona na to područje. Držao je da se osnovno obrazovanje mora restrukturirati, uslijed čega je predložio novi zakon o osnovnim školama (Švoger, 2015). Slijedeći mađarski sustav osnovnih škola, predložio je osnovnu školu s tri stupnja. Prvi stupanj bila bi elementarna (opća pučka) škola, koja bi trajala četiri godine, gdje bi se stjecala osnovna znanja i vještine. U višoj osnovnoj (višoj pučkoj) školi, koja bi trajala šest godina, uveli bi se praktični predmeti da bi se učenici osposobili za zanatska i poljoprivredna zanimanja, a treći stupanj bila bi dvogodišnja građanska škola u kojoj bi se učili stručni predmeti potrebni srednjem građanskom sloju (Švoger, 2015). Kršnjavi je smatrao važnim preustrojiti i obrazovanje učitelja da bi mogli kvalitetnije poučavati učenike. Predložio je četverogodišnje obrazovanje učitelja, nakon čega bi morali polagati maturu i odraditi dvogodišnju praksu u nastavi elementarne škole, a potom bi trebali polagati učiteljski ispit. Nakon položenoga učiteljskog ispita učitelji bi mogli predavati u osnovnoj školi ili nastaviti školovanje za učitelja građanske škole. Ako bi se opredijelili za drugu opciju, trebali su studirati onu skupinu predmeta koju su htjeli predavati u građanskim školama: jezično-povijesnu, matematičko-prirodnoznanstvenu, obrtničku grupu predmeta, ekonomsko-hortološko-ontološku ili trgovačku skupinu predmeta (Švoger, 2015, 130). U okviru novoga školskog zakona Kršnjavi se zalagao i za odvajanje poslova upravljanja školom od pedagoškoga nadzora (Švoger, 2015). U novom školskom zakonu, donesenom 31. listopada 1888. pod nazivom *Zakon ob uredjenju pučke nastave i obrazovanju pučkih učitelja u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji* (Švoger, 2015, 131), djelomično su se realizirale ideje Kršnjavoga. Prema tom zakonu, pučke škole dijele se na niže četverogodišnje te više pučke škole, koje traju tri do četiri godine. Ako učenici nisu pohađali višu pučku školu, trebali su pohađati opetovnu obuku. Osim toga, uvedeno je četverogodišnje obrazovanje učitelja uz dvogodišnju praksu i polaganje učiteljskoga ispita te je donesena odluka o odvajanju upravnih poslova od pedagoškoga nadzora nad školom (Švoger, 2015).

Kad je došao na mjesto predstojnika Odjela za bogoštovlje i nastavu, Kršnjavi je analizirao dvogodišnju provedbu novoga zakona o pučkim školama te zaključio da se one moraju preustrojiti. Držao je da je stopa nepismenih i dalje bila velika, preko 60 %, te da su učenici pučkih škola bili slabo pripremljeni za nastavak obrazovanja. Smatrao je da u pučkim školama naglasak treba staviti na učenje elementarnih znanja – čitanja, pisanja i računanja. Osim toga, naglašavao je da se u pučkim školama kod učenika treba probuditi volja za ručnim radom i vrtlarstvom (HR-HDA-804.2.1.9.6). U pučke škole Kršnjavi uveo obavezno uspravno pismo te je izdao higijenske propise. Intenzivirao je tjelovježbu i uveo dječjački i djevojački ručni rad. Prije njihova uvođenja,

radi bolje provedbe, slao je učitelje u Švedsku da bi proučili njihov sistem gimnastike te *slöjd*, sustav švedskoga ručnog rada. Po njihovu je povratku osnovao gimnastičke tečajeve i tečajeve za ručni rad za učitelje da bi ih obučio za poučavanje. Osim u pučke škole, uveo je *slöjd* i u učiteljske škole, niže razrede liceja, u gimnazije i realke (Cuvaj, 1912). U prosincu 1895. izdao je jedinstvenu nastavnu osnovu za pučke škole, bez obzira na njihovu vrstu i broj učitelja. Propisao je da se u svim pučkim školama uče sljedeći predmeti: vjeronauk, čitanje i razumijevanje pročitanog s vježbom u govoru, računstvo i geometrija, krasopis i crtanje, gimnastika za vrijeme školskoga odmora te radnje u školskom dvorištu u izvanškolsko vrijeme (Franković, 1958, 179). U višim pučkim školama uveo je dva razreda realnoga smjera koji su radili prema programu realnih gimnazija. Većinu četverogodišnjih viših pučkih škola pretvorio je u dvorazredne, a nekoliko ih se zadržalo. Učenici prvoga i drugoga razreda viših pučkih škola mogli su prelaziti u drugi ili treći razred realnih gimnazija, a učenici trećega i četvrtoga razreda viših pučkih škola trebali su za prijelaz u realne gimnazije polagati prijamni ispit. Učitelji su za predavanje u višim pučkim školama trebali pred kraljevskim ispitnim povjerenstvom polagati stručni ispit za onu skupinu predmeta koju su htjeli predavati (Franković, 1958).

3. **Obrazovanje gluhe i slijepe djece**

Kršnjavi se tijekom predstojništva dotaknuo i pitanja obrazovanja gluhe i slijepe djece. Godine 1891. osnovao je Zemaljski zavod za gluhonijemu djecu, a 1896. Zemaljski zavod za odgoj slijepe djece u Zagrebu. Oba zavoda smjestio je u Bolnicu sestara milosrdnica, u kojoj je bilo i Zemaljsko rodilište, Kraljevsko primaljsko učilište te umjetnička škola. Cilj Zemaljskoga zavoda za gluhonijemu djecu bio je osposobiti djecu za život i rad u budućnosti. U njemu se naglasak stavio na usmeno i pismeno izražavanje te učenje čitanja govora s usana drugih ljudi (Cuvaj, 1913). U Zavodu je djeci trebalo pružiti elementarnu naobrazbu, „po mogućnosti u onom opsegu, u kojem to pučka škola djeci potpunih ćutila podaje” (Cuvaj, 1913, 86). Najviše se pozornosti u obrazovanju gluhe djece pridavalo obuci u govoru (artikulacija, govorni oblici, zorna obuka, čitanje, pismeni sastavci, slobodni razgovor), što je bio preduvjet za svladavanje ostalih predmeta. Znakovni jezik, kao pomoćno sredstvo komunikacije, bio je dopušten samo u nižim razredima, dok djeca ne razvijaju usmeni govor (Cuvaj, 1913).

Zemaljski zavod za odgoj slijepe djece bio je namijenjen slijepoj i slabovidnoj djeci u dobi od osam do dvanaest godina. U njemu je vladao strogo organiziran dnevni red za učenike. Svrha Zavoda bila je slijepoj djeci omogućiti opću i stručnu naobrazbu. Zavod je imao mnoštvo nastavnih pomagala za slijepe – početnice na Brailleovu pismu, pisaće sprave za Brailleovo pismo, slova i znakove u drvu, reljefne zemljovide te alate i materijale za ručni rad. U okviru Zavoda bio je i muzej u kojemu su se nalazila pomagala važna za povijest obrazovanja slijepih osoba (Školstvo u Hrvatskoj i Slavoniji, 1896).

4. Ženski licej

Zasluga je Kršnjavoga i u osnivanju Ženskoga liceja, koji je odigrao veliku ulogu u unaprjeđenju obrazovanja žena u to vrijeme. Naime, sve do posljednjega desetljeća 19. stoljeća većina ženske djece završavala je školovanje s pučkom školom. One nisu mogle pohađati gimnaziju ili neku njoj sličnu potpunu (osmogodišnju) srednju školu. Mogle su pohađati samo žensku učiteljsku školu u samostanu sestara milosrdnica u Zagrebu te javnu zemaljsku preparandiju (Ograjšek Gorenjak, 2006). Nakon ukinuća javne zemaljske preparandije otvorila se rasprava o osnivanju srednjih djevojačkih škola (Kršnjavi, 1925). U njima se najviše istaknula Marija Jambrišak, koja se zalagala za osnivanje liceja. Licej je zamislila kao višu djevojačku školu u koju se uvode tečajevi iz hrvatskoga jezika, modernih jezika, vjeronauka, povijesti, crtanja, nauka o umjetnosti i modernih radnji (Ograjšek Gorenjak, 2006, 152). Iako je njezin prijedlog naišao na mnogo pristaša, i dalje su postojali oni građani koji su smatrali da u višim djevojačkim školama naglasak ne smije biti na teorijskim predmetima već onima praktičnim – domaćinskim i kućanskim poslovima, što svakako svjedoči o konzervativnom stajalištu tadašnjega društva. Licej tada ipak nije osnovan jer gradske vlasti nisu imale dovoljno financijskih sredstava (Ograjšek Gorenjak, 2006).

Kršnjavi je dolaskom na mjesto predstojnika ponovo otvorio raspravu o višim djevojačkim školama. Pritom je tražio mišljenje od zagrebačkih gospođa i učiteljica o svrsi i viziji djevojačke nastave (Kršnjavi, 1986). Njihova su se mišljenja međusobno razilazila. Zagrebačke gospođe smatrale su da je u višim djevojačkim školama potrebno uvesti tečajeve iz kućanstva, a učiteljice su naglašavale potrebu uvođenja teorijskih predmeta. U skladu s tim, Kršnjavi je odlučio utemeljiti dva zavoda – praktični i teorijski (Kršnjavi, 1986). U listopadu 1892., nakon ukidanja Više djevojačke škole, Kršnjavi je osnovao Privremeni ženski licej (Kršnjavi, 1925). Osnivanju Liceja protivili su se mnogi imućni građani smatrajući da će se u njemu obrazovati nihilistice (HR-HDA-804.2.1.2.2). Kršnjavi je na kraju oblikovao Licej kao žensku gimnaziju u kojoj je naglasak na humanističkim predmetima, modernim jezicima i svjetskoj književnosti. U njemu su djevojke trebale dobiti sveobuhvatno teorijsko obrazovanje koje bi ih pripremio za daljnje školovanje na sveučilištu (HR-HDA-804.2.1.2.1). Kršnjavi je u Liceju stavio naglasak na učenje francuskoga i izbornoga engleskog jezika, što je slijedilo program privatnih škola za djevojke više građanske klase. Uveo je i praktične predmete – pjevanje, ručni rad, crtanje i gimnastiku, te prebacio fokus s klasične na svjetsku književnost (Ograjšek Gorenjak, 2006). Preduvjet za upis Liceja bilo je polaganje stručnoga ispita te minimalna dob od deset godina. Licej je trajao osam godina, a bio je podijeljen na dvije četverogodišnje cjeline. U višim razredima postojala su tri smjera – opći, pedagoški i latinski, koje su djevojke mogle odabrati ovisno o tome koji je obavezni predmet bio u pitanju – engleski, pedagogija ili latinski. Nakon završetka općega smjera djevojke su mogle raditi kao guvernante, nakon pedagoškoga smjera i položenoga stručnog ispita mogle su postati učiteljice, a one koje su pohađale latinski smjer pripremale su se za sveučilišno obrazovanje. Licej se razlikovao od drugih srednjih škola po tome što su na njemu bile uvedene visoke školarine te djevojke nisu

mogle izlaziti na popravni ispit (Ograjšek Gorenjak, 2006). Osim djevojaka koje su smatrane darovitima, sve su morale plaćati školarinu. Kršnjavi je visoke školarine opravdao željom da Zavodu osigura sredstva te da se smanji broj polaznica. Kao razlog nemogućnosti ponavljanja ispita istaknuo je da je htio da Licej bude „cvijet ženske inteligencije” (HR-HDA-804.2.1.2.1). Licej se razlikovao od drugih srednjih škola i po tome što se na njemu nije održavao državni ispit. Djevojke koje su željele nastaviti školovanje na sveučilištu nakon latinskoga smjera morale su osim završnoga ispita na Liceju položiti državnu maturu u muškoj gimnaziji (Ograjšek Gorenjak, 2006).

5. Realne gimnazije

Dolaskom na vlast Kršnjavi je potaknuo raspravu o reformama srednjoškolskoga obrazovanja. Do posljednjega desetljeća 19. stoljeća muška su djeca nakon završene pučke škole mogla pohađati realke ili gimnazije. U realkama je naglasak bio na modernim jezicima te praktičnim znanjima, a u gimnazijama na klasičnim jezicima i humanističkim predmetima. Većina djece odabirala je gimnazije jer nakon realki nisu mogli nastaviti školovanje na sveučilištu (Ograjšek Gorenjak, 2006). U raspravi o pitanju srednjoškolskoga obrazovanja sudjelovali su brojni stručnjaci koji su se zbog nedostataka realki zalagali za njihovo proširenje u realne gimnazije (Cuvaj, 1913). Kršnjavi je pak kritizirao i realke i gimnazije. Smatrao je da je sedmogodišnjim realkama nedostajalo opće naobrazbe, zbog čega nisu odgovarale zahtjevima srednje škole (HR-HDA-804.2.1.2.1). Kritizirao je i gimnazije, držeći da se u njima stavljao prevelik naglasak na učenje klasičnih jezika i književnosti (Kršnjavi, 1919). Zbog svega navedenog Kršnjavi se slagao sa stručnjacima u pitanju proširenja realki u realne gimnazije. Smatrao je iznimno važnim uvođenje povijesti, literarnih studija te filoloških predmeta (HR-HDA-804.2.1.2.1). Ženski licej Kršnjavoga po brojnim je sastavnicama bio preteča realne gimnazije (Ograjšek Gorenjak, 2006, 162).

Godine 1894. Kršnjavi je osnovao jedinstvenu osmogodišnju realnu gimnaziju. Glavni cilj realnih gimnazija bio je osposobiti učenike za nastavak školovanja na sveučilištu (Ograjšek Gorenjak, 2007). Uveo je obavezan mađarski jezik zbog zaštite jezične tradicije mađarskoga stanovništva, što je bilo važno za politiku bana Khuena, ali i da bi učenici mogli nastaviti školovanje u Ugarskoj (Šimetin Šegvić, 2021). Učenici su se dijelili u dva smjera – realni i gimnazijski, ovisno o odabiru jezika. U realnom smjeru učili su francuski ili mađarski jezik, kemiju, crtanje te su imali više sati matematike, a u gimnazijskom su smjeru učili klasične jezike i filozofsku propedeutiku. Ostali su im predmeti bili zajednički (Franković, 1958, 184). Stara nastavna osnova u potpunosti se zadržala, ali je došlo do podjele predmeta u njoj na osam godina (Cuvaj, 1913).

6. Stručne škole

Kršnjavi je velik broj reformi usmjerio programu i organizaciji stručnih škola. Otvorio je brojne škole za pletenje košara, škole za drvorezbarstvo i lončarstvo te tkalačku školu u Slavonskom Brodu (HR-HDA-804.2.2.3). Reorganizirao je Gospodarsko i šumarsko učilište u Križevcima promijenivši uvjet upisa sa završene niže srednje škole na šest razreda gimnazije ili realke (Franković, 1958). Kršnjavi je donio i novu naučnu osnovu za Ratarsku školu u Požegi, prema kojoj se teorijska obuka polaznika sastojala od šest polugodišnjih tečajeva – zoologije, botanike, kemije, šumarstva i praktičnoga rada (HR-HDA-804.2.1.7.2). Osim toga, Kršnjavi je za Kraljevsku zemaljsku žensku stručnu školu u Zagrebu sastavio novu zakonsku osnovu kojom se ona dijeli na više odjela: opći pripravnici tečaj, odjel za umjetni obrt, odjel za kućanstvo, odjel za trgovinu i odjel za knjigovodstvo (Franković, 1958). U kolovozu 1893. donio je novi ustrojni statut i za trogodišnje više trgovačke škole, čime su one uvrštene u kategoriju potpunih srednjih učilišta (Cuvaj, 1913).

Kršnjavi je revidirao i statut šegrtskih škola koristeći se prijedlogom stručnoga povjerenstva, učitelja i stručnih krugova, statističkim podacima i prilikama u pojedinim mjestima. Starim je statutom bila utvrđena općenita naučna osnova, a novim statutom ona se primjenjuje samo za analfabetički tečaj, niži odjel te manje gradove. Novim se statutom viši odjel podijelio na različite skupine prema zanatu, gradivu i crtanju da bi se intenzivnije radilo te da bi se usavršile pojedine šegrtske vještine. Novim statutom određeno je da se šegrtske škole mogu osnovati samo u mjestima u kojima ima pedeset ili više šegrta, a uvjet upisa je navršenih dvanaest godina. One se dijele na niži i viši odjel. Niži odjel sastojao se od jednoga, a viši od tri razreda. Uz šegrtsku je školu bilo dopušteno i osnivanje analfabetičkih tečajeva ili tečajeva za kalfe (HR-HDA-804.2.1.1.1).

U sklopu stručnih škola Kršnjavi je reorganizirao i nautičku školu u Bakru od 1894./1895. do 1899./1900. da bi dosegla rang akademije te mogla konkurirati mađarskoj Vojno-pomorskoj akademiji u Rijeci. Reformom je uspostavljena sedmogodišnja nautička škola koja se sastojala od dva pripremna i pet nautičkih razreda, čime je prešla u rang potpunih srednjih škola (Butković Mićin, 2015). Veliki naglasak u programu nautičke škole bio je na talijanskom jeziku, koji je bio službeni jezik pomoraca. U školu su uvedeni i novi predmeti: deskriptivna geometrija, prirodopis s poznavanjem robe te pojačano učenje njemačkoga jezika u nautičkim razredima. Poslije su uvedeni mađarski i francuski jezik kao izborni predmeti (Marinović, 2009). Kršnjavi je smatrao izrazito važnom i praktičnu obuku za pomorce, zbog čega je 1894. školi nabavio jedrenjak, koji je nazvao *Margita* po banovoj supruzi, grofici Margiti Héderváry. Kasnije je Kršnjavi i s položaja sveučilišnoga profesora 1908. školi nabavio veći brod, *Vilu Velebita*. Brodovi su se osim u školske koristili i u znanstvene svrhe te za službena putovanja visokih dužnosnika (Butković Mićin, 2015).

7. Visoko obrazovanje

Kršnjavi je tijekom vođenja Odjela za bogoštovlje i nastavu pokušao unaprijediti Sveučilište u Zagrebu podižući znanstvene i profesionalne standarde. Međutim, najveći problem u provedbi njegovih ideja bila je kadrovska politika, koja je bila pod utjecajem bana i njegove politike (Šimetin Šegvić, 2021). U sklopu programa unaprjeđenja Sveučilišta inicirao je osnivanje novih sveučilišnih instituta, poput Instituta za povijest umjetnosti i kulturu, Instituta za geografiju, Fizikalnoga zavoda, Zavoda za eksperimentalnu psihologiju i pedagogiju te Zavoda za povijest i pomoćne znanosti. Smatrao je izrazito važnim proširiti seminare za klasičnu i hrvatsku filologiju te u njima otvoriti stručnu knjižnicu (HR-HDA-804.2.1.6.2). Tijekom svojega mandata uspostavio je nekoliko važnih sveučilišnih odjela: Katedru za mađarski jezik, Katedru za pedagogiju i praktičnu filozofiju, Katedru za mineralogiju i petrografiju te Katedru za klasičnu arheologiju (Šimetin Šegvić, 2021, 224).

Krajem 1894. Kršnjavi je donio novi zakon o Sveučilištu s nizom odredaba. Njime je uvedena fiksna školarina studenata, povećana je plaća sveučilišnim profesorima, državni ispit za studente prava podijeljen je na dva dijela – prvi dio polagao se nakon prve, a drugi nakon druge godine. Osim toga, uvedena je striktna provedba ispita na Sveučilištu. Novim je zakonom produljeno i trajanje studija na Filozofskom fakultetu s tri na četiri godine te je na njemu uveden i Pedagoški seminar. Studenti su na njemu učili osnove pedagogije i didaktike, što je bilo važno za njihov budući praktični rad u srednjim školama. Osim teorijskih predmeta o pedagogiji i didaktici, studenti su imali i praktične vježbe. One su bile osmišljene tako da su studenti najprije slušali predavanja srednjoškolskih učitelja, a nakon toga bi i oni predavali. Nakon održanih predavanja održavale bi se sjednice na kojima bi se detaljno analizirala predavanja studenata (Cuvaj, 1913). Kršnjavi je također poticao stipendiranje studenata i otkup knjiga za Sveučilišnu knjižnicu, uključujući biblioteke Nikole Zrinskog, Antona Springera i J. P. Mignea. Otkupio je i mnoge knjige iz europskih antikvarijata za zagrebačku Sveučilišnu knjižnicu (Kraševac, 2015).

8. Škologradnja

U vrijeme Kršnjavoga u ovlasti Odjela za bogoštovlje i nastavu bili su izgradnja, popravci, adaptacije te unutrašnje opremanje prosvjetnih i sakralnih građevina. Vrhovni nadzor nad tim poslovima bio je pod Zgradarskim i arhitektonskim odjelom Građevnoga odsjeka Zemaljske vlade (Maruševski, 1986, 121). Kršnjavi je svoju ulogu u tome shvatio veoma ozbiljno, zbog čega se nije fokusirao samo na administrativne poslove, nego je započeo tipiziranu izgradnju prosvjetnih i sakralnih građevina. Prije izgradnje proveo je veliki projekt sakupljanja izvješća o aktualnom stanju spomenutih građevina. Prema aktualnom stanju, zgrade je podijelio u tri kategorije – ruševne, zgrade koje je potrebno adaptirati ili rekonstruirati te zgrade koje su u dobrom stanju. Za pučke škole u manjim mjestima odredio je da se moraju izgraditi prema tipiziranim nacrtima, a za one u većima predložio je da budu veće, ali da pritom moraju ostati praktične. Kršnjavi

je naposljetku realizirao brojne projekte zahvaljujući svojem položaju u Društvu umjetnosti, položaju predstojnika Odjela za bogoštovlje i nastavu te ugledu sveučilišnoga profesora, a u projektima mu je pomogla i Obrtna škola koju je osnovao (Maruševski, 1986). Najvažniji cilj bio mu je podići razinu obrazovanja i pismenosti u Hrvatskoj, zbog čega je na kraju izgradio, pregradio ili dogradio više od devedeset škola i crkava (Kršnjavi, 1986).

Kršnjavi je za graditeljske radove angažirao većinom domaće arhitekate poput Hermana Bolléa, Kune Waidmanna, Josipa Vancaša i drugih (Damjanović, 2020, 22). Međutim, kad je bila riječ o kompleksnim projektima, raspisivao je natječaje za strane arhitekate, a tada mu je upravo iskustvo stranih arhitekata moglo pomoći (Damjanović, 2020). Među kompleksnim projektima ističe se tipizirana gradnja školskih zgrada. Za većinu prosvjetnih građevina Kršnjavoga projekte je izradio arhitektonski biro Ludwig & Hülssner, koji je bio specijaliziran za izgradnju školskih zgrada u Leipzigu (Maruševski, 1986). Oni su škole projektirali u stilu njemačke ili talijanske neorenesanse. Nerijetko su objavljivali *Nacrte za škole*, u kojima su detaljno pisali o projektiranju školskih zgrada, njihovim najpogodnijim lokacijama i orijentaciji, unutrašnjem rasporedu, grijanju, hlađenju, veličini učionica i sl. (Damjanović, 2020, 23-24). Među najvažnijim graditeljskim ostvarenjima Kršnjavoga ističu se Školski forum, Gimnazija na Sušaku, Viša pučka škola u Novoj Gradiški, Viša pučka škola u Karlovcu te škole u Gospiću.

Izgradnja Školskoga foruma bila je kompleksan projekt jer je prema zamisli Kršnjavoga on trebao služiti za smještaj velikoga broja školskih i muzejskih zgrada – gimnazije, realke, trgovačke škole i Glazbenoga zavoda (Maruševski, 1986). Zbog nedostatka financijskih sredstava za njegovu izgradnju, arhitektonski biro Ludwig & Hülssner reducirao je projekt. Na kraju je izgrađena jedna monumentalna zgrada u kojoj su bile smještene Kraljevska velika gimnazija, Realka i Trgovačka škola (Damjanović, 2020, 24). Zgrada se počela graditi u kolovozu 1894., a dovršena je u lipnju 1895. (Maruševski, 1986). Na Školskom je forumu zbog njegove monumentalnosti 1895. organiziran defile zagrebačke mladeži povodom posjeta Franje Josipa I. Zagrebu (Damjanović, 2020).

Projekt sušačke gimnazije također je bio veoma kompleksan. Razlog tomu bio je taj što je školi dodijeljena topografski nepovoljna parcela na strmini. Unatoč tome, Ludwig & Hülssner pomno su je projektirali. Sušačka je gimnazija, kao i zagrebačka, izgrađena u stilu talijanske neorenesanse. Njihovo je ustrojstvo također veoma slično. Obje su zgrade monumentalne, iako je sušačka nešto manja (Damjanović, 2020). Na središnjem dijelu pročelja i na krajevima obje škole imaju istaknute rizalite. Središnji rizalit bogato je ukrašen, a bočna su pročelja jednostavnija od zagrebačkih (Damjanović, 2020, 27). U sušačkoj je gimnaziji, na dva kata s prizemljem, smješten velik broj učionica i drugih prostorija – kabineta, knjižnica i čitaonica, čime su zadovoljeni suvremeni pedagoški principi (Butković Mićin, 2015, 201). Zbog opoziva Kršnjavoga nije realizirana dvorana za tjelovježbu koja se trebala nalaziti u zasebnoj zgradi (Maruševski, 1986).

Arhitektonski biro Ludwig & Hülssner Kršnjavi je angažirao i na brojnim drugim projektima. Oni su zaslužni za projektiranje škola u Iloku, Novoj Gradiški, Gospiću, Đakovu, adaptaciju škole u Kraljevici te škole u Senju (Damjanović, 2020, 28). Radi uštede financijskih sredstava napravili su tipizirani projekt škole kakvu su podizali u više gradova. Prema tipskom projektu izgrađene su pučke škole u Novoj Gradiški, Rumi i Karlovcu (Damjanović, 2020).

9. Zaključak

Izidor Kršnjavi bio je ključni protagonist u modernizaciji i unaprjeđenju obrazovanja u Hrvatskoj u posljednjem desetljeću 19. stoljeća. Čak i prije nego što je postao predstojnik Odjela za bogoštovlje i nastavu, bavio se razvojem umjetnosti i kulture u Hrvatskoj osnivanjem brojnih kulturnih institucija koje su odigrale presudnu ulogu u popularizaciji umjetnosti i umjetničkoga obrta. Kršnjavi je ostao dosljedan svojim načelima i kad je preuzeo dužnost predstojnika Odjela za bogoštovlje i nastavu. Njegova kulturna strategija uključivala je podizanje kulturnoga i znanstvenoga standarda. Analizirao je obrazovne sustave u Europi da bi pronašao pozitivne primjere za primjenu u hrvatskom školstvu te se pri donošenju svake reforme savjetovao sa stručnjacima iz prakse. Njegove reforme bile su usklađene s društvenim, gospodarskim i kulturnim okolnostima, a na kraju su unaprijedile i modernizirale školstvo u Hrvatskoj na svim razinama – u osnovnom, srednjem i visokom obrazovanju.

U sklopu reforme pučkih škola Kršnjavi je naglasak stavio na učenje osnovnih vještina – čitanja, pisanja i računanja, da bi učenici bili spremni za daljnje školovanje. Uvelike se posvetio i tjelovježbi u pučkim školama te je uveo obavezno uspravno pismo i higijenske propise. Osim toga, osnovao je Zemaljski zavod za gluhoonijeme i Zemaljski zavod za odgoj slijepice djece da bi gluhoj i slijepoj djeci osigurao obrazovanje i pripremio ih za neovisan život i rad. Njegova je najveća zasluga u osnivanju Ženskoga liceja, koji je označio prekretnicu u obrazovanju žena omogućivši im nastavak školovanja na sveučilištu. Oblikovao ga je kao žensku gimnaziju koja se temelji na humanističkim predmetima, modernim jezicima i svjetskoj književnosti. Licej je kao takav bio preteča realne gimnazije. Osmogodišnje realne gimnazije Kršnjavoga uspostavljene su kao tip jedinstvenih srednjih škola u kojima su objedinjeni moderni i klasični jezici, tehnička znanja i humanistički predmeti. U njima su učenici dobivali sveobuhvatno znanje koje ih je pripremalo za nastavak obrazovanja. Kršnjavi je i revidirao i reorganizirao stručne škole, s naglaskom na obrtničke škole. Njegovo djelovanje na području visokoga obrazovanja, uključujući stipendiranje studenata i povećanje knjižničnih zbirki, znatno je doprinijelo napretku Sveučilišta u Zagrebu. Kršnjavi je također dao veliki doprinos arhitekturi obrazovnih institucija izgrađivši ili pregrađivši preko devedeset škola diljem Hrvatske u historicističkom stilu.

Kršnjavi je svojim radom unaprijedio obrazovanje u Hrvatskoj te ostavio trajan utjecaj na hrvatsku kulturu i društvo. Njegova ostavština i vizija i dalje služe kao inspiracija za razvoj umjetnosti, kulture i obrazovanja u Hrvatskoj.

IZVORI I LITERATURA

1. Butković Mićin, L. (2015). Iso Kršnjavi i školstvo riječke regije: Kraljevska velika gimnazija na Sušaku i Kraljevska nautička škola u Bakru. U: Mance, I. i Matijević, Z., ur. *Iso Kršnjavi – veliki utemeljitelj. Zbornik radova znanstvenog skupa*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, str. 199-211.
2. Cuvaj, A. (1912). *Građa za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas. Knj. 4: Od 31. listopada 1888. do danas*. Zagreb: Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlada, Odjel za bogoštovlje i nastavu.
3. Cuvaj, A. (1913). *Građa za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas. Knj. 10: Od 31. listopada 1888. do danas*. Zagreb: Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlada, Odjel za bogoštovlje i nastavu.
4. Damjanović, D. (2020). Arhitektonski biro Ludwig & Hülssner i djelovanje u Hrvatskoj. Od monumentalne neorenesanse do tipskih projekata u suton historicizma. *Prostor*, 28 (1(59)), str. 20-39.
5. Flego, V. i Maruševski, O. (2013). Kršnjavi, Iso. *Hrvatski biografski leksikon* [online]. Dostupno na: <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=10657> [19. 10. 2022.].
6. Franković, D. (1958). *Povijest pedagogije i školstva u Hrvatskoj*. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor.
7. HR-HDA-804.2.1.1.1. Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, fond Isidor Kršnjavi, Statut šegrtske škole u Hrvatskoj i Slavoniji.
8. HR-HDA-804.2.1.2.1. Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, fond Isidor Kršnjavi, O potrebama ženskog liceja.
9. HR-HDA-804.2.1.2.2. Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, fond Isidor Kršnjavi, *Licej*.
10. HR-HDA-804.2.1.6.2. Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, fond Isidor Kršnjavi, *Potrebe Sveučilišta*.
11. HR-HDA-804.2.1.7.2. Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, fond Isidor Kršnjavi, Rukopis o Ratarskoj školi.
12. HR-HDA-804.2.1.9.6. Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, fond Isidor Kršnjavi, Razni fragmenti o školstvu.
13. HR-HDA-804.2.2.3. Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, fond Isidor Kršnjavi, Govor o školstvu.
14. Kraševac, I. (2015). Iso Kršnjavi i Springerova biblioteka za zagrebačku Sveučilišnu knjižnicu. U: Mance, I. i Matijević, Z. ur. *Iso Kršnjavi – veliki utemeljitelj. Zbornik radova znanstvenog skupa*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, str. 212-228.
15. Kršnjavi, I. (1919). *Primjedbe uz „Načela o uredjenju srednjih škola u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca” i uz „Nacrt zakona o narodnim školama u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca”*. Zagreb: Kr. zemaljska tiskara.
16. Kršnjavi, I. (1925). *Osnutak srednje škole za ženske: namijenjeno u znak zahvalnosti gospođama, koje su me počastile čestitkom prilikom moje osamdesetgodisnjice*. Zagreb: Tipografija.
17. Kršnjavi, I. (1986). *Zapisci. Iza kulisa hrvatske politike. Knjiga prva*. Prvo izdanje. Zagreb: Izdavačko knjižarska radna organizacija Mladost.
18. Marinović, M. (2009). Bakarska nautika – od sedmogodišnje srednje škole do pomorske akademije. *Povijest u nastavi*, VII (13 (1)), str. 27-50.
19. Maruševski, O. (1986). *Iso Kršnjavi kao graditelj: izgradnja i obnova obrazovnih, kulturnih i umjetničkih objekata u Hrvatskoj*. Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti SR Hrvatske.

20. Ograjšek Gorenjak, I. (2006). Otvaranje Ženskog liceja u Zagrebu. *Povijest u nastavi*, IV (8 (2)), str. 147-176.
21. Ograjšek Gorenjak, I. (2007). Reforma obrazovnog sustava kao jedno od ključnih društvenih pitanja u 19. stoljeću. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 39, str. 57-95.
22. Šimetin Šegvić, F. (2021). *Vlast, politika i kultura u Banskoj Hrvatskoj od 1883. do 1903. godine*. Doktorska disertacija. Zadar: Sveučilište u Zadru.
23. Školstvo u Hrvatskoj i Slavoniji. (1896). *Školstvo u Hrvatskoj i Slavoniji od njegova početka do konca god. 1895: uz prijelaz humanitarnih i kulturnih zavoda*. Zagreb: Troškom i nakladom Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade.
24. Švoger, V. (2015). Izidor Kršnjavi u listovima na njemačkom jeziku na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. U: Mance, I. i Matijević, Z. ur. *Iso Kršnjavi – veliki utemeljitelj. Zbornik radova znanstvenog skupa*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, str. 121-133.
25. Vukičević, M. (2015). Iso Kršnjavi – ban Khuen-Héderváry: politika u svjetlu događaja. U: Mance, I. i Matijević, Z. ur. *Iso Kršnjavi – veliki utemeljitelj. Zbornik radova znanstvenog skupa*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, str. 43-47.

Hana Tošić, Split

IZIDOR KRŠNJAVI AS HEAD OF THE DEPARTMENT OF RELIGIOUS AFFAIRS AND EDUCATION – EDUCATION REFORMER AND BUILDER OF SCHOOLS

Summary

The paper deals with the role of Izidor Kršnjavi in school system reorganization in Croatia at the end of the 19th century. The aim of the paper is to present reforms introduced by Izidor Kršnjavi in the Croatian school system and his achievements in the field of education and building. Izidor Kršnjavi's cultural strategy as a Head of the Department of Religious Affairs and Education was focused on raising cultural and educational standards. He implemented a reform of public schools and founded the National Institute for the Deaf and Dumb and the National Institute for the Education of Blind Children in Zagreb. In addition, he founded The Women's Lyceum, thus promoting the education of women by enabling them to pursue their education at the university. He was responsible for the transition of *realschules* into *realgymnasiums* as a type of unique secondary schools, where the pupils were receiving comprehensive knowledge necessary to continue their education at the university. Furthermore, he introduced several reforms in the field of vocational schools, particularly trade schools. Moreover, he was responsible for passing a new Higher Education Act. He founded an array of new institutes and departments at the University. Along with numerous reforms within the school system, he helped building and renovating more than ninety educational institutions across the country during his mandate. His most important achievements as a school builder are The School Forum in Zagreb, the Gymnasium at Sušak, Public High

School in Nova Gradiška, Public High School in Karlovac, as well as schools in the town of Gospić. Izidor Kršnjavi left a lasting mark on culture and education in Croatia in the last decade of the 19th century, which is why he is often referred to as the most successful minister in the history of the Croatian education and culture.

Keywords: Kršnjavi, Izidor
School System Reform, Croatia, 19th century